

**“KİTÂBÜ’N-NÜZHETİ FÎ RAVDATİ’R-RÛH VE’N-NEFS VE
KİTÂBÜ’R –RAVH FÎ İLMİ’R-RÛH”
ADLI İKİ RİSALENİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ***

Müellif: Muhyiddin Muhammed b. Süleyman b. Said
Çeviren: Ahmet PİRİNÇ**

Takdim

Türkçe çevirisini yapmış olduğumuz bu iki risalenin müellifi olan Kâfiyeci’nin asıl isim ve künyesi Muhyiddin Muhammed b. Süleyman b. Said’dır. Babasının adı Muhyiddin Mehmed’dır. İbn-i Hacib’in Kâfiye kitabıyla çok iştiğal ettiği için “Kâfiyeci” nisbetini almıştır. Kâfiyeci, asıl itibarıyla Bergamalıdır. Fakat bazı kaynaklar onun Sarûha’nın Kökçeköy (Kökğaki) köyünde doğduğunu zikrederler. Kâfiyeci’nin doğum tarihi 788 (h)/1386 (m) dir.

İlk tahsilini memleketinde yapan Kâfiyeci, Molla Fenârî ve Kütahya’da Vacid Medresesi’nde ders veren Abdülvacid b. Muhammed el-Kütâhî gibi değerli üstatlardan ilim tahsil etmiştir. Bununla yetinmeyen Kâfiyeci, ilim uğruna seyahate çıkmış, Anadolu, İran ve Orta Asya’yı dolaşp birçok âlimle görüşmüştür. Daha sonra 830 yıllarında Eşref Barsbay zamanında Kahire’ye giderek orada tekâmül etmiştir.

Kâfiyeci, Mevlana Şemseddin Fenari, Mevlana İbn-i Melek, Mevlana Burhaneddin Haydar, Mevlana Vacid, Hafizüddin İbn-i Bezzaz ile görüşerek ilmi sohbetlerinden istifade etmiştir. Kendisinden de İmam Suyuti gibi birçok âlim istifade etmiştir. Bu büyük İslam âlimi ve fikir adamı, bir dilbilimci olmakla beraber, tefsir, tarih ve psikoloji gibi ilimlerle ilgili olarak metodolojik yaklaşımlar ortaya koymuş, felsefenin birçok alanıyla ilgilenmiş özellikle dil, varlık ve bilgi felsefesi alanında ön plana çıkmıştır.

Sultan ve yüksek memurların ona gösterdikleri hürmetten ve Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet’in şahsına gösterdiği saygı ve kendisine gönderdiği hediyelerden anlaşıldığına göre, Mısır’da yüksek bir ilmi mevkie ulaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Mısır’da İbn-i Hümam’dan sonra “Şeyhuniyye” medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Kâfiyeci, sahih itikat sahibi, ilim ehlini seven, bid’at ehlini çirkin gören, dünya malına kıymet vermeyen, fıtrati selim, kalbi saf fakat

çok zeki bir insandı. Hiçbir şeyi kalmayınca kadar, malını sadaka edebilecek bir yaratılıştaki idi.

Kâfiyeci 879 (H)/1474 (M) senesi Cumâdel-ûla'nın dördüncü günü Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan (15-16 Eylül) gece vefat etmiştir.¹

Kâfiyeci'nin hayatıyla ilgili bu kısa bilgilendirmeden sonra kendi eserleri üzerinden yaşamış olduğu dönemin ilim ve düşünce hayatının temel kodlarını anlamaya yönelik bir projeksiyon tutmak gerekirse müellifimizin bu iki eserini Gazzâlî sonrası oluşan düşünce atmosferine uygun düşecek bir tarzda kaleme aldığı rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira bu iki risalede ele alınan felsefi konular daha ziyade tasavvufi bir veçhete büründürülerek felsefe-tasavvuf arası bir konumda değerlendirilmiştir. Nitekim Kâfiyeci, söz konusu bu iki metinde felsefi kavramların yanında tasavvufi kavramlara da yer vermiştir. Ancak bu iki eserde öne çıkan tasavvufi kavramsal çerçevenin bu eserlerin felsefi olma özelliğine bir hanel getirmediği gibi aslında iki farklı disiplin arasında hem ortak bir dil oluşturma adına hem de kavramsal anlamda bir zenginlik sunma anlamında olumlu bir katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Ayrıca yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu iki risale üzerinden yazdıkları dönemin ilmi anlayışlarını, metodolojik yaklaşımlarını ve bütün bunları arka planda besleyen, çağın zihinsel ve entelektüel yapısını genel anlamda da olsa değerlendirme imkânı bulabiliriz.

---

* Bu çeviri "Osmanlı Bilginlerinden Muhyiddin el-Kâfiyeci'nin Felsefi Görüşleri" isimli yüksek lisans tezinin "Kâfiyeci'nin Felsefi Eserlerinin Türkçe Tercümelere" bölümünde yer alan iki risalenin tekrar yeni baştan çevirisi yapılarak hazırlanmıştır.

** Elazığ Mezre Ortaokulu, ahpirinc@hotmail.com.

¹ Geniş bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l Müfessirîn*, c. 2, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 602-603; Hasan Gökbulut "Kâfiyeci" md., *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, 154; Kâfiyeci, *et-Teyşîr fî Kavâidi İlmi't-Tefsir* (Trc. Muk., İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989, s. 7-8; 10-11; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyetü'l Ârifîn Esmâü'l Müellifîn ve Âsârü'l Musannifîn*, c. VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1982, s. 208; Kasım Şulul, *Kâfiyeci'de Tarih Usulü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18, 21; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (sad. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), c. I, Meral Yayınları, İstanbul, 1975, s. 377-378; Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 6, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, s. 444; Süleyman Hayri Bolay, *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, Ankara, 2005, s. 112-117; 214-215.

Bahse konu olan bu iki risale birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde olup okuyucuya rûh konusunda detaylı olmayan ancak bütüncül bir bakış açısıyla konuyu değerlendirme imkânı sunan bir özelliğe sahiptir.

Kâfiyeci, bu iki eserinde metafizik bilginin imkânı bağlamında yeni bir yöntembilimle rûh-beden ikilisine ilişkin yapmış olduğu değerlendirmeler üzerinden insanın ontolojik bütünlüğüne vurgu yapmış ve bu bütünlük bağlamında insanın ahlakiliğine dikkat çekmiştir. Müellifimiz daha sonra meâd ve ahiret öğretisine ilişkin Ehl-i Sünnet düşüncesinin klasik kalıpları içerisinde kalarak rûh-beden bütünlüğü çerçevesinde rûhun ölüm sonrası serüveniyle ilgili olarak genel görüşlere yer vermiştir.

Müellifin yaşadığı döneme ilişkin yaptığımız bu kısa değerlendirmelerden sonra ilgili risaleleri biraz daha yakından tanıyalım: ‘Kitâbu’n-Nüzheti fî Ravdati’r-Rûh ve’n-Nefs’ adlı bu eser Ayasofya Kütüphanesinde 2130/1 no’lu mecmuanın 1a-7a varakları arasında bulunmaktadır. Bir önsöz (mukaddime) ve iki bölümden (bab) oluşmaktadır. Ancak eserin yazıldığı tarih belirtilmemiştir.

Önsöz kısmında müellif öncelikli olarak rûh kavramının incelenmesindeki metafizik zorluğa dikkat çekerek bu konuda takip edilecek yöntembilime (metodoloji) işaret eder. Yine bu kısımda rûh kavramının etimolojik tahlili ve mahiyetine ilişkin kısa bir değerlendirme bulunmaktadır. Daha sonra ise rûhun sonradan yaratılması (hadis) bağlamında rûh-beden ikilisinden hangisinin öncelikli olarak yaratıldığı tartışmasını ele alır.

Birinci bölümde nefsi-i natıkanın yaratılma hikmetine kısaca değinerek insan nefsi için söz konusu olan üç temel kuvveti zikreder. Konunun devamı niteliğinde nefsin aklî idrâk derecelerini açıklar. Müellif bu bölümde ameli kuvvet bakımından nefsi için söz konusu olan derecelere (mertebe) de işaret eder.

İkinci bölümde ise nefsin/rûhun bedenle olan ilişkisini insanın ontolojik bütünlüğü bağlamında değerlendirerek rûhun bedenle olan ittisalının nasıl gerçekleştiğini açıklar.

‘Kitâbu’r-Ravh fî İlmi’r-Rûh’ adlı eser ise Ayasofya Kütüphanesinde 2130/2 no’lu mecmuanın 8a-16a varakları arasında bulunmaktadır. Bu risale üç bölüm içermektedir. Müellif eserini 873/1468 senesi, Muharrem’in 5’inde tamamladığını belirtir.

Birinci bölümde psikoloji (rûh ilmi) ve onunla ilgili olan konuları açıklar. Bu bağlamda psikoloji ilminin önemi, rûhun/nefsin tanımı ve bir metafizik gerçeklik olarak rûhun bütün yönleriyle felsefenin konusu olup olamayacağını tartışır.

İkinci bölümde, rûh ilminin temel ilkeleri ve problemlerini ele alır. Bu bölümde rûhun hadis mi yoksa kadim mi tartışmasını yapar. Yine bedenle rûhun yaratılma önceliği ve sonralığı meselesini zaman boyutuyla tartışır. Rûhun ölüm sonrası durumuna ilişkin kısa bir değerlendirmede bulunarak berzah âlemi ve rûhun orada nail olacağı nimet veya göreceği azaba işaret eder.

Üçüncü bölüm ise ikinci bölümün devamı niteliğinde olup rûhun bedenden ayrıldıktan sonraki durumuna ilişkin açıklamaları içermektedir. Bu bölümde berzah-kabir ilişkisine değinerek berzah hayatını daha geniş bir şekilde tartışır. Bu bağlamda ceza veya mükâfatın, beden-rûh ikilisine yönelik olduğunu belirtir.

1. Kitâbu'n-Nüzheti fî Ravdati'r-Rûh ve'n-Nefs" İsimli Risalenin Türkçe Çevirisi

Hamd, nefsi yaratıp onu arındıranı (tezkiye) öven (senâ) Allah'a mahsustur. Peygamberlerin efendisi nebimiz Muhammed (s.a.v)'i beldelerin en hayırlısı ve en temizinden seçip gönderdi. Güneş ve güneşin aydınlığı devam ettiği müddetçe, Allah'ın salât-u selâmı onun, yakınlarının (âline) ve dostlarının üzerine olsun.

Bilinç halinde Allah'a yakınlığın (üns) ve yetkinliğin (kemâlât) kaynağı olan ve insanın yaratılış gizeminin (esrâr) olgusal bir gerçeklik şeklinde ortaya çıktığı (mazhar) "**Kitâbu'n-nüzheti fî ravdati'r-rûh ve'n-nefs**" adlı bu kitap, bir önsöz (mukaddime) ve iki bölümden (bâb) oluşmaktadır:

Önsöz (mukaddime) kısmında rûh, rûhun sonradan yaratılması (hudûs) ve bu konuda ileri sürülen görüşlerin açıklaması vardır. Biz rûh konusunda ancak (ilahi) izin ve insani gücümüz ölçüsünde konuşacağız. Zira insan akli duyu organlarıyla, dinin esaslarıyla ve nasla sınırlı (mukayyed) bir özelliğe sahiptir. Durum böyle olunca haliyle aklın şeyleri (mevcûdât) hakikatte (nefsü'l-emr) olduğu üzere ele alıp araştırması (tahkîk) çok zor hatta özellikle "rûh" örneğinde olduğu gibi imkânsızdır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Ey Muhammed! Sana rûhtan soruyorlar. De ki: "Rûh Rabbimin bildiği bir iştir ve size*

ilimden ancak az bir şey verilmiştir.”² Ancak onu (rûhu) kendi dışında olanlardan ayıran yönüyle anlamaya gelince bu kolaydır. Nitekim bundan dolayıdır ki; Ebü'l-Berekât; “şeyleri tanımlamanın kolay olduğunu” söylerken buna karşılık İmam Râzi ise “şeyleri tanımlamanın zor olduğunu” belirtmiştir.

Rûh, hem müzekker hem de müennes olarak kullanılan “kurbun” gibi “fu'lun” vezninde bir isimdir. Her ne kadar onun (rûhun) aynıysıyla bu anlamı belirlemek dil bilimcileri zorlamış/uğraştırmış olsa da kelimelerden (lafız) diğer manaları anlamak gibi “rûh” kelimesinden de bir mana anlamışlardır. O halde özsel niteliğinde/haddizâtında rûhun kendisi nedir? O bir cevher midir? Yoksa bir araz mıdır? Bir cisim midir? Yoksa cismânî midir? Veya bunlardan başka bir şey midir? Ancak dil bilimcilere göre rûh kelimesinden ortaya çıkan anlama göre o, beden olarak isimlendirilen bu özel (mahsûs) heykelde bulunan soyut bir gerçekliktir (emr). Aynı zamanda ona (rûha) aklî idrak gücü (el-kuvvetü'l-âkile) ve nefis de denilmektedir. Zira o rûh her bir insanın “Ben” sözü ile işaret ettiği şeydir. Fakat buradaki asıl amaç, çoğunluğa (cumhur) göre bedenin sonradan yaratılması esnasında rûhun da sonradan yaratıldığını açıklamaktır.

(Rûhun sonradan yaratılmış olması ile ilgili) birinci açıklamaya/görüşe gelince; rûh varlığı bakımından bir başkasına muhtaçtır. Allah ve sıfatlarından başka da ezeli (kadîm) varlık yoktur. İkinci açıklama/görüş ise; Allahu Teâlâ'nın, bedenin geçirdiği aşama ve süreçleri zikrettikten sonra “...sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık”³ sözü sebebiyledir. Zira müfessirler bu ayetten kastın rûh ve akıl gücünün (en-nefsü'n-nâtika) beden üzerine dökülmesidir (feyezân) demişlerdir. Aynı zamanda bu ayet ile rûhun bedenden başka bir şey olduğuna ve bedenin yok olmasından sonra rûhun baki kalacağına dair delil de getirilmiştir. Ancak Nebi (s.a.v)'in: “Allahu Teâlâ rûhları, cesetleri yaratmadan iki bin yıl önce yarattı.”⁴ hadisinden hareketle bazı alimler, rûhun beden yaratılmadan önce yaratıldığını söylemişlerdir. Ancak

² İsra 17/85.

³ Mü'minun 23/14.

⁴ Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 2761; “Keşfu'l-Hafa'da bu hadisin zayıf bir hadis olduğu zikredilir.” İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbas Amme's-tehera mine'l-Ehadis fi Elsineti'n-Nas*, c. I, 3. Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, bs., Beyrut, 1988, s. 112-113.

Kur'an'ın hadise olan önceliği apaçık olduğundan dolayı bu konuda tercih edilen (rûhun bedenle beraber yaratılması şeklindeki) ilk görüştür.

Aynı şekilde 'rûhun' maddi olup olmaması konusunda da ihtilaf edilmiştir. Bazısı, rûhun bedende idrak eden (müdrük), nûrânî, organların cevherinde bizâtihi hareket eden ve bedende, gül suyunun gülde, yağın susamda, ateşin kömürde yayıldığı gibi yayılan bir cevher olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Nebi'nin (s.a.v): *"Senin en büyük düşmanın iki tarafında bulunan nefsendir."*⁵ sözü de bunu teyit etmektedir. Yine ayrıca her akıl sahibi, rûhu kendi nefsinde bulur ve "Ben" sözüyle rûha işaret ettiğini bilir. Şüphesiz bu işaretin beden içinde var olan bir şeyi gösterdiği zorunlu olarak bilinen bir gerçektir. Şayet işaret bu bedenin ötesinde var olan bir duruma/bir şeye yöneliktir denilseydi (bu anlayış) akıllar nezdinde kabul görmez ve onu yalanlama hususunda neredeyse tam bir mutabakata varırlardı.

Fakat Ebu Hâmid el-Gazzâlî, Rağıb el-İsfahanî, filozof ve sufilerden bir grup rûhun bedenden ayrık (mufârik) ancak bedeni yönetmek (tedbîr) ve beden üzerinde etkin olmak (tasarruf) şeklinde bir ilişkiyle bedenle bağlantılı bir cevher olduğunu kabul etmişlerdir. Bu konuyla ilgili başka görüşler de söz konusudur. Ancak burada biz daha çok tercih edilen görüşleri ele aldık.

Birinci Bölüm

Aklî Gücün (en-nefsü'n-nâtika) Yaratılma Hikmetinin Allah'ı Tanıma ve O'na İbadet Etmek Olduğunun Açıklamasıdır.

Allahu Teâlâ şöyle buyurdu: *"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."*⁶

Şüphesiz insan nefsi için şehvet, öfke, akıl gücü olmak üzere üç güç (kuvvet) vardır. Bu üç güç, dengeli olduğunda, nefis için hikmetten, iffetten ve cesareten birleşik (mürekkep) "adalet" meydana gelir. Nasıl ki "cesaret", öfke gücünün terbiye edilmesinin bir sonucu ise "hikmet" de akli gücün dengeli olmasının (i'tidâl) bir sonucudur. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ve işte böyle, sizi ortada yürüten bir ümmet*

⁵ Bu hadisi Beyhaki Kitabuz-zühd'de zayıf bir isnatla rivayet etmiştir. Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbas Amme's-tehera mine'l-Ehadis fi Elsineti'n-Nas*, s. 143.

⁶ Zariyat, 51/56.

*kıldık.*⁷ Müfessirler buradaki “vasat” tan kastın, “adalet” olduğunu söylemişlerdir.

Akli güç/akli idrâk bakımından nefis için dört derece (mertebe) vardır:

Birinci Derece, yaratılışın başlangıcında bilgidен yoksun olup (hâlî) fakat bilgiyi kabul edici olması yönüyle “**Heyûlânî Akıl /el-aklü'l-heyûlânî**” diye adlandırılır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Allah sizi, annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz...*”⁸

İkinci Derece, duyuların kullanımı ile öncelikli zorunlu (a priori) bilginin meydana gelmesinden dolayı teorik (nazari) bilgiye geçiş (intikâl) yeteneğinin oluşması sebebiyle “**Bilmeleke Akıl/el-aklü bilmeleke**” olarak isimlendirilmiştir. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Nefse ve onu biçimlendirene, sonra da ona kötülük ve takva kabiliyetini verene yemin olsun ki*”⁹

Üçüncü Derece, teorik (nazari) bilgidен istifade bununla mümkün olduğundan “**Müstefâd Akıl/el-aklü'l-müstefâd**” olarak isimlendirilmiştir.

Dördüncü Derece, yeni bir kazanımın cisimlenmesi (tecessüm) olmaksızın bilgileri müşahede etmeye muktedir olduğu için “**Bilfiil Akıl/el-aklü bilfiil**” olarak isimlendirilmiştir. Bütün bunlar Allah'ın lütfu ve nimetiyledir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir...*”¹⁰

Akl gücü (en-nefsü'n nâtıka) için en yüce mertebe; Yaratıcıyı/es-Sâni'yi kemâl sıfatlarının O'nun için olmasıyla, noksanlıklardan tenzih etmekle, bütün etkilerin/eserlerin (âsâr) ve fiillerin O'ndan sudur etmesiyle bilmektir.

Ameli akıl gücü (el-kuvvetü'l-'ameliyye) bakımından nefis için aynı şekilde dört derece (mertebe) vardır: **Birincisi**; nebevi yolu ve ilahi kanunları kullanarak dışa dönük olan yönün (zâhir) arınması/düzeltilmesi. **İkincisi**; gayb âleminden alıkoyan/meşgul eden şeyleri ortadan kaldırmakla, iç dünyanın (bâtın) kötü alışkanlıklardan

⁷ Bakara, 2/143.

⁸ Nahl, 16/78.

⁹ Şems, 91/7-8.

¹⁰ Hadid, 57/29.

temizlenmesidir. **Üçüncüsü**; kudsî sûretlerle nefsi süslemek. **Dördüncüsü**; nefsin, bütün kudretin Allah'ın kudreti nezdinde izmihlal bulduğunu ve bütün ilimlerin O'nun ilminin enginliğinde batıp gözden kaybolduğunu (gark) görebilmesi için Allahu Teâlâ'nın sıfatlarını mülâhaza edip o sıfatlara odaklanmasıdır (kasru'n-nazar). Zira bütün varlık ve kemâl, hiç şüphesiz O'ndan feyezana etmiştir.

Ebu Hanife'nin fıkıhın tanımındaki; "Kişinin lehinde ve aleyhinde olanı bilmesidir." şeklindeki ifadesi de bunu desteklemektedir. Bu (tanım), Yüce Allah'ın "...*Herkesin kazandığı hayır kendisine, yaptığı kötülüğün zararı yine kendisinedir...*"¹¹ ayetinden alınmıştır.

Beydâvî, "*Meleklerin de arşın etrafını kuşatarak, Rablerine hamd ile tesbih ettiklerini görürsün.*"¹² şeklindeki Allahu Teâlâ'nın sözünün tefsirinde şöyle dedi: "(Allah'ın bu sözünde) yücelerin (illiyyûn) derecelerinin nihâî sınırının ve onların lezzetlerinin en yücesinin, Hakk'ın sıfatlarına dalmak (istiğrâk) olduğuna ilişkin bir bilgi/bir uyarı vardır."

(İbadet konusuna gelince), ibadetin hikmeti ve gayesi "takva"dır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabb'inize kulluk edin ki (Allah'ın) azabından korunasınız.*"¹³

Sonra "takva"dan da daha yüce ve ileri olan amaç (maksat), Kerim olan Allah'ın veçhini arzu etmektir. Nitekim Yüce Allah'ın: "*O ki, Allah yolunda malını verir, temizlenir. Onun yanında, başka bir kimse için karşılığı verilecek hiçbir nimet yoktur. O ancak yüce Rabbinin rızasını aramak için verir. Elbette yakında kendisi de hoşnut olacaktır.*"¹⁴ ayeti bu yüce olan amaca işaret etmektedir.

Bazı müfessirler, "*Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun...*"¹⁵ ayetinin tefsirinde şöyle demişlerdir; o, ibadeti hesaba katmaktan (iltifât) ve ibadetten dolayı mükâfat beklentisinden ibadeti uzak kılmaktır. Allah bizi sakınan (muttakî) kullarından kılsın. Ve bizi nimet verdiği nebilerle, sıddıklarla, şehitlerle ve salihlerle beraber, güvenilir bir makamda haşır eylesin.

---

¹¹ Bakara, 2/286.

¹² Zümer, 39/75.

¹³ Bakara, 2/21.

¹⁴ Leyl, 92/18,19,20,21.

¹⁵ Al-i İmran, 3/102.

İkinci Bölüm

Nefsin Bedenle Olan İlişkisi Hakkındadır.

Bazıları bu konuda şu şiiri yazmışlardır.

“Sana yücelerden süzülüp gelen gururlu ve nazlı bir güvercin indi.

O açık ve peçesiz olduğu halde, kafa gözüyle bakan herkesten saklanmıştı.

O her ne kadar seninle isteksiz olarak ilişki kurduysa da

Herhalde senden ayrılması ona ağır gelecek ve acı çekecektir.”¹⁶

Temel ilkelerde (usul) de sabit olduğu üzere bu ilişki/bağıntı, âdet olduğu tarzda nefsin yetkinliğinin bedene bağlı oluşu dolayısıyla. Şüphesiz mümkün şeyler (mevcûdât) başlangıçta Allah’tan sâdir olmuştur. Ve bu ilişki aşkın sevgiliye (maşûk) olan ilişkisi gibidir. Hatta ondan daha kuvvetlidir.

İlk olarak nefis, bedene onun sol boşluğunda bulunan, gıdanın buharından ve yumuşaklığından/inceliğinden (latîf) oluşan “kalbi rûh” ile bağlanır. Bu kalbin sol tarafında bir boşluğu vardır. Kanın latîf olanı ona çekilir ve o (kalp), aşırı ısıyla onu (kanı) buharlaştırır. İşte bu buhar, tabipler tarafından rûh olarak isimlendirilir. Bu rûh, onların çalışmalarının temelini ve tedavilerinin kaynağını oluşturur. Bu ilişki sebebiyle bu “hayvani rûh” için bedenin bütün parçalarına ve derinliklerine onunla nüfuz ettiği bir “kuvvet” meydana gelir. Sonra bu kuvvet sebebiyle bedenin her bir organı için söz konusu olan, organın faydasının onunla tamamlandığı bir kuvvet daha meydana gelir. Tıbbi tecrübeler ve hikmet kitaplarının dikkatle incelenmesi bu kuvvete şahitlik eder. Ancak bütün bunların hepsi Hâkim olan yüce Allah’ın izniyledir. Allah-u Teâlâ Hz. Musa’dan hikâyeye ederek şöyle buyurmuştur: *“Bizim Rabbimiz, (var olan) her şeye gerçek özünü ve biçimini veren ve sonra da her şeyi (kendi doğasının gerektirdiği) yola yönelten varlıktır.”¹⁷*

¹⁶ Bu şiir İbn Sinâ’nın “Ruh Kasidesi”nden alınmıştır. Bu kasidenin tamamı için bkz. Mahmut Kaya, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 325-334.

¹⁷ Taha, 20/50.

Hamd, yegâne olan Allah' a mahsustur. Allah'ın salâtı ve selamı çokça, devamlı ve bir selamlama olarak kıyamet gününe kadar efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e, âline ve ashabı üzerine olsun.

2. "Kitâbu'r -Ravh fî İlmî'r-Rûh" İsimli Risalenin Türkçe Çevirisi

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Hamd, bizleri ihsan ve cömertliğin bağış denizlerinden rûh ve beden nimeti ile nimetlendiren Allah'a mahsustur. Salât ve selam semalar, dünya, ay ve güneş var olduğu sürece Kur'an ve mucizelerle âlemlere rahmet olarak gönderilen resulünün, hayır ve rıdvan sahibi olan âl ve ashabının üzerine olsun.

Akıl ve irfan sahipleri için sembolik (remzî) bir tarzda kaleme alınmış olan "Kitâbu'r -ravh fî ilmî'r-rûh" adlı bu eser, insanın yetkinliğinin kaynağı olan üç değerli bölüm içermekte olup dostluk ve kardeşlik üzerinde bulunan bir topluluğa (kavim) bizden bir hediyedir.

Söyleyen ne güzel söylemiş:

*"Dostluğu dosttan al ve ona şöyle de,
Dostluk dosttan ise değerlidir"*

Birinci Bölüm

Rûh İlmî ve Onunla İlişkili Olan Şeylerin Açıklaması Hakkındadır.

Rûh ilmi, amaçların nihâî gayesi ve arzuların (metâlib) en yücesinin bilgisi olan aziz ve celil Allah'ı bilmeye (Ma'rifetullah) vesile olması yönüyle, güvenilir/geçerli (mu'teber) bir şekilde beşeri güç nispetinde cüz'i rûhların durumlarının onunla bilindiği bir ilimdir. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."*¹⁸

Müfessirler bu ayetin tefsirini şu şekilde yapmışlardır: Yani "Beni" birlemeleri ve "Beni" bilmeleri için." Gerçekte rûhun bilgisi olan şeyi bütün yönleriyle derinlemesine idrak etmek yalnızca Allah'a mahsus olup O'ndan başkası bilemez. Aslında -bütün yönleriyle bilinme anlamında- işlerin birçoğu da rûh gibidir. Ancak rûh, her ne kadar bâtın olma yönüyle daha aşikâr olup bizce vicdan ve burhan ile bilinen olmuş olsa da zâhiri açıdan bize gizli olduğundan dolayı bu anlamda daha

¹⁸ Zariyat, 51/56.

benimsenen (meşhur) bir örnek olmuştur. Nitekim bu konuda kabul edilen ve uygun görülen yaklaşım şudur; “Tamamı/bütünü idrak edilemeyen, tamamı da terk edilmez.” Zira bütünüyle bilgisiz kalmaktansa birazını bilmek daha hayırlıdır.

O halde biz rûhu mümkün olduğu kadarınca incelerken rûh konusunda zor ve imkânsız olanı da terk ederiz. Nitekim Allahu Teâlâ: “Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez.”¹⁹, “Ey Muhammed! Sana rûhtan soruyorlar. De ki: “Rûh Rabbimin bildiği bir iştir...”²⁰ buyurmuştur.

Burada “rûh”, “akıl” ve “kalb” kavramlarından dilenilenin/kastedilenin tek bir şey olduğudur. O da “insânî rûh” dur. “İnsânî rûh” da hakikatte insanın ta kendisidir. Ancak “hayvânî rûh” a ve “kozalak şeklindeki et parçasına” gelince o, rûhun beden ile olan bağıntısının dayanağı olup canlı türleri arasında ortaktır.

Bundan dolayı söyleyen şöyle dedi:

“Ey cismine hizmet eden, cismin ihtiyacını karşılamak için daha ne kadar gayret edeceksin?

Kendisinde zarar (hüsran) bulunan şeyden kâr mı istiyorsun?

Rûhuna yönel, onun faziletlerini kemale erdirmeye çalış.

Sen sadece rûhunla insansın, cisminle değil.”

Dil (lisan) konusuna gelince o, kalbin aynasıdır. Kalp de “hayvânî rûhun” aynasıdır. Hayvânî rûh ise “insan rûhunun” aynasıdır. İnsan ise varlığın gizeminin (esrâr) aynasıdır.

Şöyle diyenin sözü de buna yakındır;

“Ey beni irademden alıkoyan cesedim,

Sen benim yakınlarımdan olmadığın halde ben sana ağladım

Seninle olan arkadaşlığım, gözümdeki örtüden dolaydır.

O örtü kalkınca senden kabımı boşalttım.

Cisim rahimdeki bir nutfeden ibaret değil midir?

Kanların en kötüsü olan hayız kanıyla gıdalanmış,

Ve ancak cisim idrar ve gaita kabı değil midir?

Ne kadar sıvanacak şeylerle sıvanırsa sıvansın

Bizden olan her cins kendi cinsine kavuşacaktır.

¹⁹ Bakara, 2/286.

²⁰ İsra, 17/85.

Ve onun maddesi topraktan ve semadandır.”

Durum böyle olunca (rûh konusunda) bizim için en uygun ve en doğru olan yaklaşım, (rûhun) konumu/durumu itibariyle onun tarafından bize geri dönecek olan fayda ve kazançlar sebebiyle ona tam bir ihtimam/itina ile yönelmemizdir. Zira bu konuda asıl olan, imkân ölçüsünde temizlenme ve arınmadır. Nitekim Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur; *“Elbette nefisini temizleyip parlatan kurtulmuştur. Onu kirletip gömen de zıyan etmiştir.”*²¹

Yine Allahu Teâlâ'nın buyurduğu gibi: *“Ama davamız uğrunda üstün gayret gösterenleri, Bize varan yollara mutlaka yöneltiriz: Allah, kuşkusuz, iyilik yapanlarla beraberdir”*²². “Asl” ve “hâl” ile amel etmek zorlaştığında, biz de “fer” ve “söz” ile amel ederiz. Allah izin verirse genişçe açıklaması ikinci bölümde geleceği üzere bu ilmin konusu, rûha has olan durumları açıklaması bakımından “insan rûhu” dur.

Bu ilmin faydası, Allah azze ve celleyi bilmeye vesile olması yönüyle cüz'i nefislerin durumunun bilgisidir. O (bilgi) da iki dünyanın mutluluğudur. Bu (dünya mutluluğu) ne güzeldir! Sonra o (ahiret mutluluğu) ne güzeldir!

Rûh konusunda kabul gören yaklaşım şudur; şüphesiz rûh maddi olup gül suyunun gülde, ateşin kömürde, yağın susamda ve kendi yerlerinde yayılan diğer şeyler gibi rûh da insan bedeninde yayılıp nüfuz etmiştir. Rağıb el-İsfahanî ve bazı kişiler ise; rûhun kendi zâtında mücerret (soyut) olduğunu ancak bedenle olan ilişkisi bakımından ise maddi olduğunu söylemişlerdir.

Böylece rûhun bedenle olan ilişkisi; kralın ülkesiyle, güneşin ise dünya ile olan ilişkisi gibidir. (Bu karşılıklı ilişkinin sonucu olarak) Rûh bir yönüyle faydalı olmuşken diğer bir yönüyle de faydalanan olmuştur. (Bu şekliyle) rûh, sanki iki tarafı cilalı olan bir ayna gibidir.

Şayet bana; “Bu konuda (yani rûh konusunda) her hangi bir görüş bildirmemek caiz midir?” diye sorarsan, ben; “bunun caiz olacağını hatta bu konuda görüş bildirmemenin daha uygun olacağını söylerim. Zira rûhun varlığının maddi olup olmamasını bilmenin bizim için (dini anlamda) bir zorunluluk ve yükümlülük gerektirdiğine dair kesin ve kat'i bir şey söz konusu değilken ve bu konuda görüş belirtmemenin

²¹ Şems, 91/9-10.

²² Ankebut, 29/69.

İslam dininin bir emrini de ihlal etmeyeceği ortada iken bu yaklaşım nasıl daha uygun olmasın.

(Yukarıdaki değerlendirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda) “rûh” aslı itibariyle muhkem iken nitelik ve durum (hâl) itibariyle de müteşâbihtir. Böylece rûhun, her ikisine de benzerliği söz konusudur. Bir yönüyle muhkeme benzer, diğer bir yönüyle de müteşâbihe benzer. Bundan dolayı rûh için iki yargı (hüküm) mevcut olmuştur. Netice itibariyle her bir kişinin “ben” sözüyle “rûha” işaret ediyor olması kadarıyla “rûh” bizim için bilinendir. Şu an ele aldığımız konu bağlamında bu kadar bilgi yeterlidir.

İkinci Bölüm

Bu İlmin Problemleri ve Kuralları

Tercih edilen görüşe göre “rûh” cevherdir. Çünkü “rûh”, yer ve gök örneğinde olduğu gibi diğer cevherler gibi kendisiyle (bizâtihi) kaimdir. Ve rûh bedenın sonradan yaratılması (hudûs) ile sonradan yaratılandır (hâdis).

(Rûhun hâdis olmasıyla ilgili) Birinci delil; Rûhun hâdis oluşu, yoklukla öncelenen (mesbûk bil-adem) olması sebebiyledir. Yokluk ve kıdem arasındaki zıtlık sebebiyle yoklukla nitelenen kıdemle nitelenmez.

Rûhun bedenın hudûsu ile oluşu ise Allah azze ve cellenin: “ *..sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık*”²³ sözü sebebiyledir; çünkü buradaki “el-inşâ”dan kasıt müfessirlere göre; rûhun beden üzerine dökülmesidir.

Şüphesiz “rûh” değer bakımından izzet ve melekûtun sahibi Allah’a insan tarafından en yakın olan işlerdendir. Zira meleklerin cevherinin türünden olan rûhun cevheri, araz ve cisimlerin tümünden onlara yönelmeksizin onları celb edecek şekilde uzak durandır. Hatta rûh hiçbir şekilde bir başka şeyden de etkilenmez. Ancak rûh Allah azze ve celle katında kararlı bir hal alıp ve O’nun yüceliğini/azametini düşündüğünde rûh için Allah’ın büyüklüğünden ve celalinden bir şey ona görünür. İşte orada rûh giderek kaybolur ve sonunda yok olur.

Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “... *iyi bilin ki, kalbler Allah’ın zikri ile yatıştır...*”²⁴

²³ Mü’minun, 23/14.

²⁴ Rad, 13/28.

Bu takdim (mef'ulun öne geçmesi) Arap dilinde hasr ve tahsis ifade etmek için kullanılır. Nitekim Allahu Teâlâ'nın şu sözünde olduğu gibi; *"Ancak sana ederiz kulluğu, ibadeti ve ancak senden dileriz yardımı, inayeti. (Ya Rab!)."*²⁵ Böylece rûh için isteklerin en yücüsü, Allah'a yaraşır bir şekilde O'nu mükâşefe²⁶ sonra da müşâhede²⁷ etmektir.

Şöyle söyleyenin sözü de buna benzerdir;
*"Vücutumun, varlıktan gizli kalması
Şuhud âleminde bana görünen/beliren şeyledir."*

Şöyle diyenin sözünde de bu söze zıtlık yoktur;
*"Varlığın bir günahdır ona başka bir günah kıyaslanmaz
İki makam arasındaki açık fark bulunduğu için."*

Şüphesiz Allah rûha rahmet gözüyle bakar. Bundan dolayıdır ki gerek Müslümanların icmasıyla olsun gerekse Meşşâi, İşrâki ve diğer saygın filozoflara göre olsun bedenın çürüyüp yok olmasından sonra rûh bâki kalır. Göründüğü kadarıyla burada tercih edilen görüşe göre; rûh, altındaki anlamlara farklı şekillerle delalet eden/söylenen (bir kelimedir). Buradaki tartışmanın iman konusunda olduğu gibi kavramlar üzerinden yapılan bir tartışma olması mümkündür.

Rûh, şehâdet ve gayb âlemini bilen Yüce Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği nimetlerle nimetlenmiş olup onun makamı "berzah"tır. Rûhlar için berzahta dünya ve ahiretteki makamlarına göre başta sevinç ve hapis olmak üzere bir takım başka durumlar olduğu gibi rûhlar için yine berzahta, sayılamayacak ve hesap edilemeyecek kadar durum ve konumlar (haller) da vardır. Bu söylediklerimizin tamamen doğru oluşu Allah'ın nebisi Muhammed (s.a.v) lisanıyla haber verdiği sözüyledir; *"Beni arzum, semam kuşatmaz, (günahları) terk eden, temizlenen, sakınan mümin kulunun kalbi kuşatır."*²⁸

²⁵ Fatıha, 1/5.

²⁶ Mükâşefe: Açıklık vasfını taşıyan bir delil ile kalbin (Hakk'ın) huzurunda oluşu anlamına gelir. Geniş bilgi için bkz. Abul Kerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2003, s. 169.

²⁷ Müşâhede: Herhangi bir şüphe bahis konusu olmadan Hakk'ın (kulun kalbinde) huzurudur. Geniş bilgi için bkz., Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 169.

²⁸ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, s. 47.

Resulullah (s.a.v) bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur: **“Allahu Teâlâ insan için akıldan daha değerli bir başka özellik yaratmadı.”** Rivayet olduğuna göre peygamber (s.a.v) “arş”ın büyüklüğünü betimleyerek (tasvir) anlattıktan sonra şöyle dedi: “Melekler Allahu Teâlâ’ya (ya rabbi): **“Arştan daha büyük bir şey yarattın mı?”** diye sordular. Allahu Teâlâ da cevaben: **“Evet, akli yarattım”** dedi.”²⁹

Şüphesiz zikredilen şeylerden ortaya çıktı ki; akıl tüm hesaplamaların ve onu doğru bir şekilde tanımlamanın üstünde bir konumdadır. Rûhun, kalbin ve insanın durumu da benzer şekildedir. Nitekim irfan ve tahkik ehlinin, burada onlardan (rûh, akıl ve kalp) kasıt hepsinin tek bir şey oldukları şeklindeki görüşlerini daha önceden geçtiği yerde ifade ettiğimizden dolayı bu hazine (akıl) için bu sembolik (remz) anlatım ile yetiniyoruz.

Hamd âlemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur. Allah’ın salâtı efendimiz Hz. Muhammed (s.av)’e, âline ve onun bütün ashâbının üzerine olsun.

Üçüncü Bölüm

Rûhun Bedenden Ayrıldıktan Sonraki Durumu İle İlgili Açıklama

(Bu konunun ele alındığı –bir başka- yerde belirtildiği üzere)³⁰ rûh bedenden ayrıldıktan sonra berzahadır. Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: **“...Onların gerisinde ise, yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır.”**³¹

Âlimlerden bazılarına soruldu: Ölüler dünyada mıdır, yoksa ahirette midir? Cevaben şöyle söylemişlerdir: Ölüler ne dünyadadır ne

²⁹ Gazzâli, *İhyâ’ü ‘Ulûmi’d-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, c. I, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975, s. 224.

³⁰ Kâfiyeci “berzah âlemi” ile ilgili kaleme almış olduğu “Kitabu’r-Rahmeti fi Beyâni Ahval-i Alemi’l-Berzahi” adlı risalesine atıfta bulunmaktadır. Bu eser Ayasofya Kütüphanesinde 2130/3 nu’lu mecmuanın 17a-45b varakları arasındadır. İki makaleyi ihtiva eder. Birinci makale, sevabık (bu konuda daha önce söylenenler) ve amaçların (makasid) beyanı hakkındadır. İkincisi ise, levahik (ekler) ve fevaidin beyanı hakkındadır. Müellif eserini 873/1468 senesi, Cumâde’l-ahiri’nin 15. günü tamamladığını eserin sonunda kaydeder.

³¹ Mü’minun, 23/100.

de ahirettedir aksine onlar berzahadır. Berzah ise bir engel ve perdedir. Berzah âlemi hacim, boyut ve genişlik yönüyle dünya âlemine benzerken tecelliyat, rûhaniyat ve nuraniyyat yönüyle de ahiret âlemine benzer. Bu anlamda berzah âlemi ahiretten küçük, dünyadan geniş olup iki âlem arasında orta bir âlemdir.

Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur; *"...Ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak."*³²

Şayet sen rûhun aynı şekilde kabirle de bir ilişkisi var mıdır? diye sorsan, ikinci bölümün konularını değerlendirirken zikrettiğimiz üzere evet vardır, derim. Hatta Ehl-i sünnetin yanında tercih edilen görüşe göre, rûh kabirde nimetlerle nimetlendiği gibi bedenler de kabirde nimetlenir. Kabirde azap görme hususunda da rûhun durumu bunun gibidir. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bu, Allah'a güç değildir."*³³ *"...Ve O dilediği zaman onları toplamaya da kadirdir."*³⁴

Berzah, misâl âleminden ibarettir. Âlemler de çoktur; rûhlar âlemi, şahsiyet âlemi ve diğerleri. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur; *"...Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez..."*³⁵

Her bir insan şahsı kendisinden çıkan/sadır olan fiillere itibarla bazen rahmetin mazharı olur bazen de gazabın mazharı olur. Şayet sürekli olarak birçok nitelik (sıfât) ondan sadır olursa o zaman o da devamlı bu niteliklere yani sıfatlara mazhar olmuş olur. Aynı şekilde "rûhlar" ve "akılların" da Allah azze ve celleyi ve O'ndan sadır olanları bilmeleri bakımından ilahi kitaplara ve ilahi ilme mazhar olmaları da bunlar gibidir. Sonuç olarak, berzah âlemi şaşılacak mükemmel bir mülk ve alışılmamış acayip bir melekûttur.

Kuşatıcı ve detaylı bir şekilde berzah âleminin gerçek durumunu mülk ve melekût sahibi olan Allah'tan başkası bilemez. Melekût âleminin sahibi ve her şeyin O'na döneceği Allah her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir.

Basiret ve fazilet ehli için, kolay ve yeterli olacak miktar ile yetiniyoruz. Müellif bu eseri 873 (h) /1468 (m) senesi Muharreminin 5'inde tamamlayıp bitirinceye kadar ki geçen sürede Allah'ın kendisine geniş bir zaman verdiğini söyler.

³² Nahl, 16/8.

³³ İbrahim, 14/20.

³⁴ Şura, 42/29.

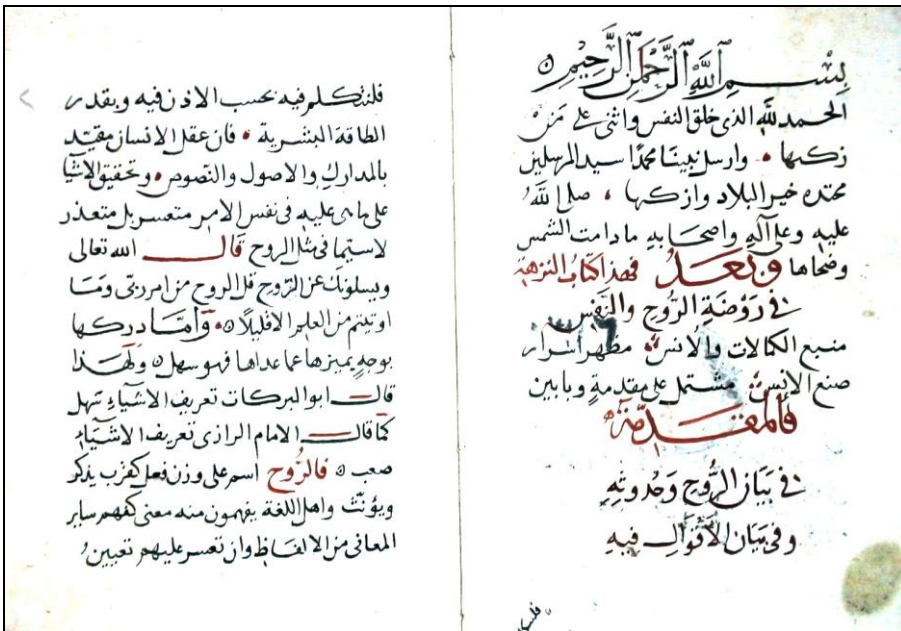
³⁵ Müddessir, 74/31.

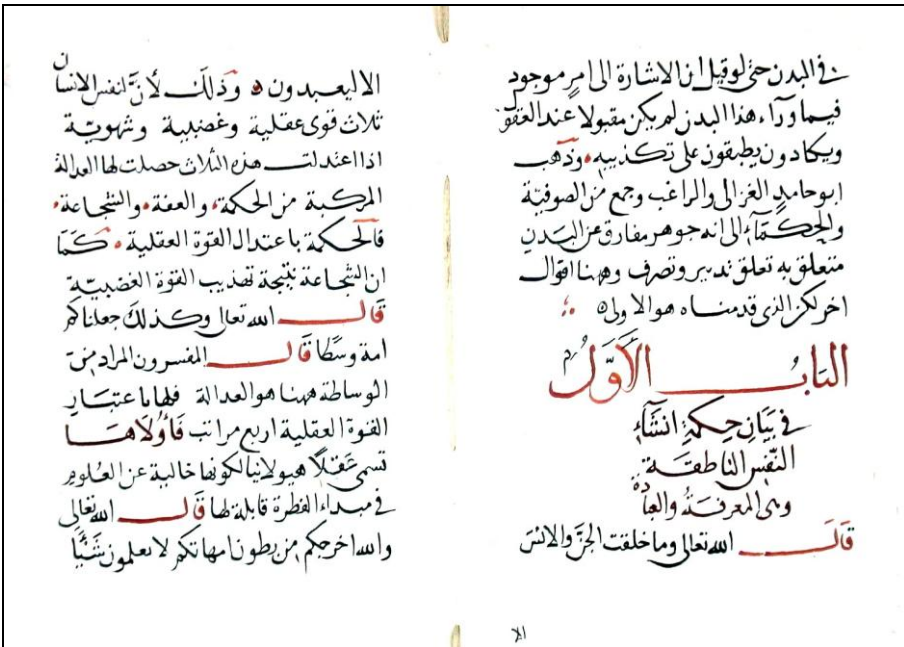
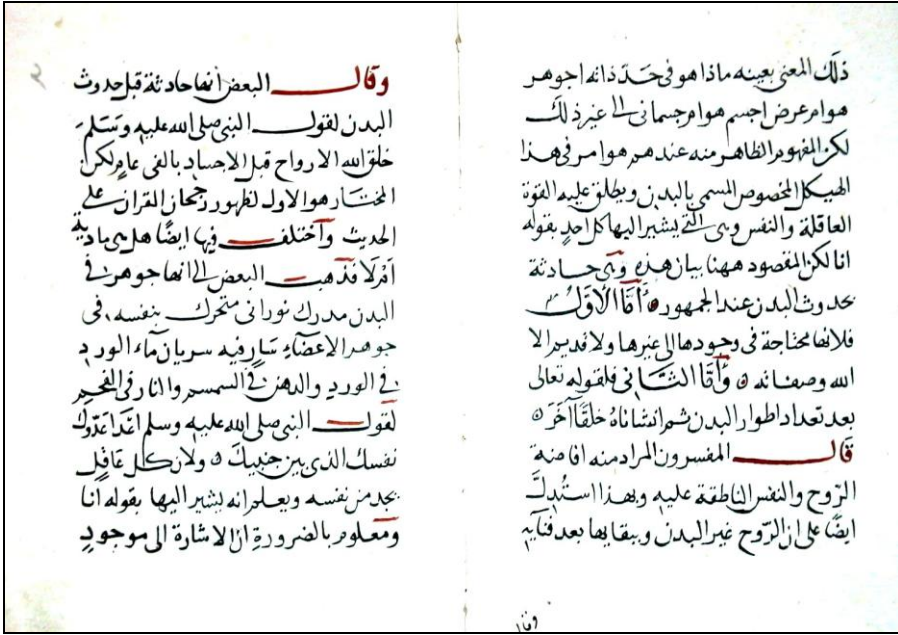

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l- Hafa ve Muzilu'l- İlbas Amme's- Tehera mine'l-Ehadis fi Elsineti'n-Nâs*, c. I, 3. Daru'l-Kütüb el-İlmiyye, bs., Beyrut, 1988.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyetü'l Ârifin Esmâü'l Müellifin ve Âsârü'l Musannifin*, c. VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1982.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakâtü'l Müfessirîn*, c. 2, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*, Ankara, 2005.
- Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (sad. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), c. I, Meral Yayınları, İstanbul, 1975.
- Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, c. I, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975.
- Gökbulut, Hasan, “Kâfiyeci”, *DİA*, İstanbul, 2001.
- Kâfiyeci, *et-Teyisir fi Kavaidi İlmi't-Tefsir* (Trc. Muk., İsmail Cerrahoğlu), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989.
- _____, “Kitâbu'r-Rahmeti fi Beyâni Ahval-i Aleml'l-Berzahi”.
- Kaya, Mahmut, *İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007.
- Kuşeyrî, Abul Kerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 2003.
- Şulul, Kasım, *Kâfiyeci'de Tarih Usulü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yıldız, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. 6, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.

TÜRKÇE ÇEVİRİSİ YAPILAN İKİ RİSALENİN ARAPÇA METNİNİN
YAZMA NÜSHALARI

وثانيتهما تسمى عقلاً بالملكة لحصول ملكة الانتقال إلى العلوم النظرية حينئذ بسبب حصول العلوم الضرورية الأولية باستعمال الحواس **قال** الله تعالى ونفس وما سواها فاهمة بما فجورها وتقواها **وثالثتهما** تسمى عقلاً استفاداً لاستفاد العلوم النظرية **ورابعها** عقلاً بالفعل لتمكنها من مناجاة العلوم بلا جسم كسب جديد وكل ذلك بفضل الله وانعامه **قال** الله تعالى وإن الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء فالمرتبة العليا للنفس الناطقة هي معرفة الصانع بماله من صفات الكمال والنزعة عن الفصان وبما صدر عنه من الآثار والأفعال

ولهذا أيضاً أربع مراتب باعتبار القوة العملية **فأولها** تذيب الظاهر باستعمال الشرايع النبوية والنواميس الالهية **وثانيتهما** تذيب الباطن عن الملحكات الرذيمة مع تقض آثارها غلبه عن عالم الغيب **وثالثتهما** تحل النفس بالصورة القدسية **ورابعها** ملاحظتها صفات الله تعالى مع قهر النظر فيها حتى تسمى كل قدرة مستغرقة في جنب قدرته وكل علم مستغرقة في علمه الشامل بكل وجود **وكالم** انما هو فايض من جنابه **ويقول** ذلك قول **ابن** حنيفة رحمه الله تعالى في تعريف العقدة معرفة النفس ما لها وما عليها **وهذا** ما اخذ من قول الله تعالى طامأ كسبت

وعليها ما اكتسبت **قال** البيضاوي في تفسير قوله تعالى وترى الملايكة حافين من حول العرش يسبحون بحمد ربهم فيه اشعار بان منتهى درجات العليين واعمال اربابهم هو الاستفراق في صفات الحق **هذا** ان حكمة العبادة وغايتها هي التقوى **قال** الله تعالى يا ايها الناس اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من قبلكم لعلكم تتقون **شعر** ان المقصد الاقصى من التقوى هو ابتغاء وجه الله الكريم لقوله تعالى وسيجزيها الاتقى الذي يوقى ماله يتركى وما لا جد عند من بغية تجزى الابتغاء وجهه وبه الاعلى لسوف يرتقى **قال** بعض المفسرين في تفسير قوله تعالى يا ايها الذين

امنوا اتقوا الله حق تقاته هوان بيوته العبادات عن اللذات اليها **وعن** توقع المحاراة عليها جعلنا الله من عباده المتقين **وحشر** نأخذ مقام امين مع الذين اتعوا الله عليهم من النبيين **والصديقين والشهداء والصالحين**

الباب الثاني
في بيان تعلق النفوس بالبدن
انكار البعض في
• هبطت اليك من الحمل الاربعة
• ورفأ ذات تعزير وتمتدح
• مجبوبة عن كل مقوله عارفة
• وهي التي سقرت ولم تترقب

وَصَلَّتْ عَلَى كَرِهِ إِلَيْكَ وَوَدَّ مَا
كَرِهَتْ فِرَاقَكَ وَرِيذَاتِ تَجَمُّعِ .
شَمَّ ارْتِدَاكَ التَّغْلُقُ تَوَقُّفَ كَمَا لَانْقِصَ
عَلَيْهِ عَلَى سَبِيلِ جَرَى الْعَادَةِ لَمَا تَقَرَّرَ فِي الْأَصْوَلِ
أَنَّ الْأَشْيَاءَ الْمُمْكِنَةَ صَادِرَةٌ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
أَبَدًا . وَذَلِكَ التَّغْلُقُ كَتَغْلُقِ الْعَاشِقِ
بِالْمَعْتُوقِ بِسَبَبِ قُوَى مِنْهُ . وَتَغْلُقُ مِنْهُ أَوْ لَا
بِالرُّوحِ الْقَلْبِيِّ الْمَكْتُونِ لِأَجْوَدِ الْأَيْسَرِ
مِنْ تَخَارُغِ الْغَدَاةِ . وَطَبِيعُهُ فَازَ الْقَلْبَ لَهْ تَجْوِيفِ
لِأَجَانِبِهِ الْأَيْسَرِ تَجْدِيبِ الْيَمِّ لِطَيْفِ الذَّرِيرِ
فِي حِزْبِهِ بِحَارَتِهِ الْمُرْطَطَةِ . فَذَلِكَ الْخَارِجُ
هُوَ الْمَسْمُومُ بِالزُّرْحِ عِنْدَ الْأَطْبَاءِ . وَهُوَ سَائِلُ
أَعْمَالِهِمْ وَمِدَارُ عِلَاجِهِمْ فَيُحْصَلُ لِهَذَا الرُّوحِ

الحيواني بهذا التعلق قوة يسرى بالجميع
أجزاء البدن وأعماقه شمر يحصل عن القوة
لكل عضو من أعضائه قوة يتم بها نفعه يشهد
بذلك التجارب الطبية ومطالعة الكتب
الحكيمة لكن ذلك كله باذن الله تعالى الحكيم
قال الله تعالى حكاية عن موسى عليه
الصلوة والسلام . ربنا الذي أعطى كل شيء
خلقته شمر هدى . والحمد لله وحده

وصلى الله على سيدنا محمد
وآله وصحبه وسلم
تسليماً كثيراً
دائماً إلى يوم
الدين
م

كِتَابُ الرُّوحِ فِي عِلْمِ الرُّوحِ
تأليف الشيخ الامام العالم العلامة
ابن عبد الله محمد الكافي
الحقني عالمه باطنية الجليل
والخاني محمد الوالد
وصحبه
م

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله الذي انعم علينا بنعمة الاشباح
 والارواح • من يجار مواهب الجود والاحسان
 والصلوة على رسوله المبعوث رحمة للعالمين
 بالمعجزات والقرآن • وعلى الواسع حساب
 الذين هم اولوا الحجر والرضوان • مادامت
 السموات والارض والمسلوان •
وبعد فهذا كتاب
 الروح في علم الروح
 على سبيل الرمز لا والى الالفاظ والعرفان •
 مشتمل على ثلثة ابواب كريمة يتابع كمالات
 الانسان • تحفة منالغور المحبولين على
 الاخلاق الاخوان •

فالحسن قول من قال
 هذا الجلال من الجليل وقوله •
 ان الجلال من الجليل طيل
قالباب الاول
 في بيان علم الروح
 وفي بيان ما يتعلق به
فعلم الروح هو علم يعرف به احوال
 الارواح الجزئية على وجه معتبر بحيث يكون
 وسيلة الى معرفة اعلى المطالب واصفى المقاصد
 بحسب قدرة البشر وهي معرفة الله عز وجل
قال الله تعالى وما خلقت الجن والانس
 الا ليعبدون اى ليوحدوني ويعرفوني على

ما فسرهم اهل التفسيره والحق ان ادراك
 الروح بالكنه على ما هو عليه لا يعمله الا الله
 عز وجل بل اكثر الامور كذلك لكن الروح
 صار مثلاً مشهوراً في هذا المعنى لخصا به علياً
 بحسب الظاهر وان كان اظهر بحسب الباطن
 معلوماً لنا بالوجدان والبرهان ولكن المشهور
 المسلمان ما لا يدركه لا يتركه كانه
 فان العلم ببعض خير من الجهل باكل فاذا انجث
 عنه بحسب ما ينسر وترك منه ما تعسرو
 تعدد **قال** الله تعالى لا يكلف الله نفساً
 الا وسعها ما فات الله تعالى ويسئلونك
 عن الروح قل الروح من امر ربي • والسراد
 من الروح والعقل والقلب ههنا امر واحد

وهو روح الانسان وهو الانسان في الحقيقة
 واما الروح الحيواني والجم الصنوبري فهو
 مناط تغلقه به وهو مشترك بين انواع الحيوان
واظهره اقول القائل
 • يا خادماً الجسم كتر تسقى حاجته •
 • انقلب الريح مما فيه هتزاز •
 • اقبل على الروح واستنكها فضا •
 • فانت بالروح لابل الجسد انسان •
 فاللسان مرآة الجنان والجان مرآة الروح الحيوان
 والحيوان مرآة الروح الانساني والانسان
 هو مرآة اسرار الاكوان •
 وقريب من ذلك قول من قال
 ايا جسدى العوان اعن ارادة في شككت لاما انت من قنات

دسيها ه كما قال الله تعالى والذين جاهدوا
 فينا لنهديهم سبلنا وان الله لمع المحسنين
 فاذا تعسر العال بالاصل والحال فلنعلم بالفرع
 والقال ه موضوع هذا العلم هو روح الانسا
 من حيث انه معروض للاحوال المختصة به
 على ما ياتي تفصيله في الباب الثاني ان شاء الله
 تعالى وقادته هي معرفة النفوس الخريسته
 باحوالها بحيث يكون وسيلة الى معرفة الله عز
 وجل وهو سعادة الدارين فلنعت هذه شمر
 تلك ه والمشهور انه مادي ساكن في بدن
 الانسان سريان ماء الورد في الورد والتاسر في
 الفجر والدمع في السمسم وكسائر الامور السائر
 في محالها وعن بعض الراغب وغيره

صحنك ادعيني عليها غشاوة
 فلما اجمت ترغمت منك وعاري
 هل الجسم الانطفة في شبدي
 تعدي دماء الطمت شرد مائي
 وهال هو الاظرف بول وغايط
 ولوانة يطلي بكل طباير
 سيلق منا كل جنس مجلسه
 وعنصر من ترقي وسماء

فاذا كان الامر كذلك فالاول والاجر بيتنا
 ان تعجل عليه بحال الاعتناء بشانه لمنافع وصلاح
 تعود من قبله اينا فالاصل في هذا الامر هو
 التزكية والتصفيه حسب ما امك القلوب
 الله عز وجل قد افلح من يكها وقد خاب من

نحو صدده الآن

الباب الثاني في
مسائل هذا العلم
وقواعده

الروح جوهر على الخنار لانه قائم بذاته كسائر
 الجوهر كالتمايز والارض وانه حادث في حدوث
 البدن اما **الاول** فلكونه مسبوفاً
 بالعدم والموصوف بالعدم لا يكون موصوفاً
 بالقدر لتحقيق المنافاة بين العدم والقدر
واما بيان الثاني فلقول الله عز وجل
 ثم انشأناه خلقاً آخر فالمراد من الانشاء ههنا
 هو افاضة الروح على البدن على قول اهل النفسير

انه مجرد في حد ذاته مادي في تعلفه فيكون
 تعلقه بالبدن تعلق المالك بمملكته وتعلق الشمس
 بهذا العالم السفلي فيكون مفيداً من وجهه واستغنياً
 من وجه آخر فيكون كمرادها وجمان مصقولان
فان قلت فها يجوز التوقف في هذه
 المسئلة **قلت** يجوز بل هو اسلم فيك
 وانه لا تخل بامر من اسود دين الاسلام وما ثبت
 جزماً وثبوتاً انه يجب علينا معرفة توكيد ما ديا او
 غير ما دتي فيكون محكم الاصل متشابه الوصف
 والحال فيكون له شبهان بهما يشبه المحكم
 من وجهه ويشبه المتشابه من وجهه آخر فيكون
 له حكمان ايضاً وانه يشير كل احدهما بقوله انا
 وهو معلوم لنا هذا القدر وهو كاف فيما

13
 ولاننا في هذا القول قول من قال ه
 وجودك ذنب لا يقاس به ذنب ه قيام الفروق
 الجلي بين المقامين ه وانما ينظر اليه الله تعالى بعين
 الرحمة وانما يتعد خراب البدن باجماع السليدين
 وكذا عند الحكماء المشايخ والحكام الاشراف من
 وسائر الحكماء المعتمدين ه والظاهر ان الروح معول
 على ما تخدع بالانفاوت على ما هو المختار ههنا ويجوز
 ان يكون النزاع ههنا نزاعاً للنظري كما في الإيمان وهو
 منعم بنعم لا يعلمها كما هي الا الله تعالى عالم الغيب
 والنهاية ومقامه هو البرزخ والارواح احوال
 في البرزخ من الروح والجسد واحوال اخر على حسب
 مقاماتهم في الدنيا والآخرة ولها حالات فيه لا تعد
 ولا تحصى ه ومصداق ذلك كده هو ما اخبر
 وانه اقرب الامور من قبل الانسان مكانة شلة
 جناب ربة العزة والملكوت وان جوهره من نوع
 جوهر الملائكة مشتمل عن جميع الاجسام والاعراض
 مستحضر لها غير ملتفت اليها بل هو لا يتفعل الا اذا
 استقر من جناب الله عز وجل وتفكر في عظمته ولاح
 له شئ من حلاله وكبرياؤه فانها تكبت بلا شئ
 ويفعل **قال** الله تعالى لا بدكر الله تطهير
 القلوب وهذا التقديم مشعر بالحصر والاختصاص
 في لغة العرب كافي قول الله تعالى انك نعبد
 وابالك نستعين فيكون اعلى المطالب عنده هو
 المكاشفة ثم المشاهدة على وجه يليق به
ومنه قول من قال ه
 وجودي ان اغيب عن الوجود ه مما يتدو على عين الشهود

14
الباب الثالث
في بيان حال الروح
بعد مفارقة البدن
 وانما في البرزخ بعد مفارقتها منه على ما حذر في مقامه
قال الله عز وجل ومن وراءهم برزخ
 اليوم يبعثون ه وسبب بعض العلماء هذه الاموات
 في الدنيا امر في الآخرة فقال ليسوا في الدنيا ولا في
 الآخرة بل هم في البرزخ ه والبرزخ هو الحجاز
 وانما عالم متوسط بين العالمين يشبه عالم الدنيا من
 حيث الاستعدادات والابعاد والاجزاه كما انه
 يشبه عالم الآخرة من حيث النورانيات والروحانيات
 والتجليات وانما اوسع من الدنيا كما انه دون الآخرة
 والله عز وجل على سيدنا محمد وآله
 واصحابه اجمعين ه

